
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԻՈԵԹԻԿԱՅԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԴԱՎԹՅԱՆ

Միանգամայն ակներև է, որ XXI դարը լինելու է ճգնաժամային մարդկության հետագա գոյատևման համար և համապատասխանաբար հագեցված փիլիսոփայական նոր հիմնահարցերով և բարոյական դիմաբախումներով: Այսօր շատ են խոսում փիլիսոփայության «աստեղային ժամի» մասին, քանի որ եկել են մարդու կողմից սեփական ինքնության, նրա կյանքի իմաստի, աշխարհում իր տեղի և զարգացման հեռանկարների առավել խոր ըմբռնման գիտակցման ժամանակները¹: Մարդը սկսում է խորապես գիտակցել բարու և չարի, հիմնազրկության (աբսուրդի) և բանականության, կեցության և ոչկեցության, մահվան և անմահության միջև վճռական ընտրություն կատարելու անհրաժեշտությունը: Համաշխարհային պատմության ժամանակակից շրջանը պահանջում է գիտության և բարոյականության, ազատության և պատասխանատվության, մշակույթի և քաղաքակրթության փոխկապակցվածության հայեցակարգային նոր ըմբռնում, որը մարդկության կողմից կարող է դրվել իր զարգացման գլոբալ ռազմավարության հիմքում՝ ապահովելու ոչ միայն պարզապես գոյատևումը, այլև մարդկային ցեղի իսկական անմահությունը²:

Ժամանակակից դարաշրջանի գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ գլոբալ մասշտաբով ճգնաժամային երևույթները և մարդու կենսատեխնոլոգիական ներխուժումը «կյանք»՝ առավել հրատապ և պահանջարկված են դարձրել ավանդական, առերևույթ «տաղտկալի» ակադեմիական-փիլիսոփայական հիմնախնդիրները:

Մարդկային էության բնույթի, նրա կյանքի իմաստի և էության, մարդ-

¹ Микешина Л.А. Фундаментальный поворот в понимании структуры научного знания. – В сб. Философия, наука, цивилизация. М.: Эдиториал, УРСС, 1999, сс. 120-131.

² Даллмар Ф. Глобальная этика: преодоление дихотомии “универсализм”, “партикуляризм”. – Вопросы философии, 2003, № 3, сс. 13-19.

կային արժանապատվության և էքզիստենցիալիստական իրավունքին առնչվող հարցերը քաղաքակրթության գոյատևման համար դառնում են արմատական: Ըստ էության, որպեսզի հասկանանք մարդու և մարդկային քաղաքակրթության պատմական հեռանկարները, դեպի տիեզերք լայնածավալ ընդարձակման հնարավորությունները, անհրաժեշտ է իմանալ, թե ինչպիսին է մարդու իսկական բնույթը, նրա բարոյահոգևոր ներուժը, գիտենալ, թե մարդը «խո՞րթ» է այդ աշխարհին, թե՞ գոյաբանորեն անսահմանորեն արմատավորված է նրա մեջ³:

Փիլիսոփայությունը՝ որպես աշխարհի հոգևոր յուրացման ոլորտ, առաջնահերթության իրավունք ունի ժամանակակից աշխարհում տեղի ունեցող հեղափոխական փոփոխությունների իմաստի և նշանակության գնահատման առումով: Փիլիսոփայությունն աշխարհում մարդու տեղի և դերի ռացիոնալ գիտակցման բարձրագույն ձևն է: Նա «բաց» է՝ գիտության բոլոր ճյուղերի և հասարակության ողջ հոգևոր մշակույթի հետ երկխոսելու համար: Դա արժեքների վերարժևորման իրավունք է ընձեռում փիլիսոփայությանը:

Այստեղից էլ արտակարգ մեծ է փիլիսոփայության պատասխանատվությունը դարաշրջանի իմաստավորման, մտածողության նոր տիպին համարժեք ձևի, քաղաքակրթության նոր տիպի կամ մոդելի մշակման խնդրում: Դրա լուծումը մեծապես կախված է մեր դարաշրջանի ինտելեկտուալ մթնոլորտից, որը որոշվում է փիլիսոփայական գաղափարներով և դրանց միջև պայքարով, գիտության և հասարակության փոխհարաբերությունների տիպով, ինչպես նաև ժամանակակից գիտության վիճակով և առարկայական տիրույթով:

Բիոէթիկայի փիլիսոփայական, աշխարհայացքային հիմնախնդիրների առանձնահատկությունն այն է, որ նրանք չունեն դոգմատիկ, անառարկելի բնույթ և այդ իմաստով չունեն բոլոր ժամանակների համար միանշանակորեն հայտնի լուծումներ: Խորքային փիլիսոփայական-էքզիստենցիալ և աշխարհայացքային արմատներ ունեցող բիոէթիկայի՝ որպես մարդկային մշակույթի առանձնահատուկ ոլորտի իմաստը նրա տրամախոսական, երկխոսական բնույթի մեջ է: Վերջինս պահանջում է անձի ակտիվ հոգևոր դիրքորոշում, որի հենակետն արդեն տեսանելի է «գիտելիքը և առաքինությունը անխզելի են» սոկրատեսյան կանխադրույթի մեջ⁴: Սկզբնապես բիոէթիկան կազմավորվել է

³ Яковлев В.А., Суркова Л.В. Философия жизни на пороге XXI века: новые мысли. – Вестник Московского университета. Сер.7. Философия, 2000, № 6, сс. 101-119.

⁴ Сократ, Платон, Аристотель, Сенека // М., 1995, сс. 67-70.

որպես գիտության էթիկայի բաժին, այսինքն՝ գիտական իմացության սոցիալ-բարոյագիտական և հումանիստական հիմնախնդիրների ամբողջություն, սակայն որոշ ժամանակ անց, ինտեգրվելով փիլիսոփայությանը, գիտության գործառույթից վերաձվել է հետազոտությունների ինքնուրույն բնագավառի:

Հետազոտելով փիլիսոփայության և բիոէթիկայի փոխադարձ կապը՝ չի կարելի չհիշատակել փիլիսոփայության էության, փիլիսոփայական ուսումնասիրությունների աշխարհայացքային նշանակությանն առնչվող հիմնահարցերը⁵:

Փիլիսոփայության գլխավոր առաքելություններից մեկը մարդու, նրա կենսագործունեության վերաբերյալ գիտելիքների համակարգումն է: Այդ տեսակետից բիոէթիկան հանդես է գալիս որպես մարդու մասին գիտելիքների համակարգման առանձնահատուկ եղանակ՝ շարունակելով փիլիսոփայության և բժշկության ավանդույթները, միաժամանակ տարբերվելով դասական մետաֆիզիկայից նրանով, որ այն գործում է քաղաքակրթության համապարփակ ճգնաժամի, կենսաբժշկական նոր տեխնոլոգիաների պայմաններում:

Այս ամենը փիլիսոփայությունից պահանջում է հայեցակարգային և աշխարհայացքային որոշակիություն, որը բխում է մեր ժամանակների մարտահրավերներից: Աշխարհայացքային և հայեցակարգային առումներով բիոէթիկան պրակտիկ փիլիսոփայության նոր եղանակ է, իսկ կենսաբժշկական տեխնոլոգիաների ագրեսիվ ներխուժման պայմաններում՝ կյանքի և մարդկային արժանապատվության նոր փիլիսոփայություն⁶:

⁵ Антропологическая проблематика в западной философии. М.: Изд-во МГУ, 1991, сс. 70-80.

Кутырев В.А. Апология человеческого (предпосылки и контуры консервативного философствования) / В. А. Кутырев // Вопросы философии, 2003, № 1, сс. 63-75.

Баруллин В.С. Социально-философская антропология / В. С. Баруллин. М.: ФАИР-ПРЕСС, 1994, 532 с.

Кутырев В.А. Философский образ нашего времени (безжизненные миры постчеловечества) / В. А. Кутырев. Смоленск: Б. и., 2006, 302 с.

Гуревич П.С. Феномен деантропологизации человека // Вопросы философии, 2009, №3, сс. 19-31.

Жукова Е.А. Динамика взаимосвязи фундаментальной науки и общества (биоэтический аспект нанотехнологий) / Е.А. Жукова // Бюллетень сибирской медицины. Том 5, № 5, 2006, сс. 82-87.

⁶ **Марков Б.В., Солонин Ю.Н., Шилков Ю.М.** Жизнь как предмет философских размышлений. – Социально-политический журнал, 1996, № 4, сс. 105-121.

Բիոէթիկան գիտելիքների համակարգման առանձնահատուկ եղանակ է, ինչպես նաև էթիկական-իրավական տարածքում մարդկային կենսագործունեության առանձնահատուկ եղանակ, որի միջոցով բժշկության կողմից յուրացվում են հեղափոխական կենսատեխնոլոգիաները:

Մասնագիտական գրականության մեջ բիոէթիկայի մեկնաբանության հարցերում նկատվում է երկու միտում: Մի կողմից, գոյություն ունի տվյալ հասկացության ծավալի նեղացման միտում. բիոէթիկան հանգեցվում է նեղ ըմբռնված մասնագիտական բժշկական էթիկային⁷:

Իսկ ընդլայնողական մեկնաբանության տրամաբանությամբ բիոէթիկան ըմբռնվում է ոչ թե պարզապես որպես կյանքի էթիկա, որն ընկած է բժշկական էթիկայի հիմքում, այլ որպես կյանքի պրակտիկ փոխտոփայություն⁸: Մենք պաշտպանում ենք վերջին հայեցակարգային տեսակետը:

Բիոէթիկան բնավ չի հավակնում լինել ապագայի յուրօրինակ կրոն, ինչպես որ ժամանակին եվգենիկան, սակայն նույնիսկ եթե այդպիսին դառնա, կտարբերվի ավանդական կրոններից նրանով, որ կգբաղվի ոչ թե հոգու փրկությամբ, ինչը կրոնի նպատակն է, այլ կյանքի՝ փրկությամբ և պաշտպանությամբ: Բիոէթիկայի նպատակն է կյանքի ապաքինում-բժշկումը և պահպանումը, նրա ոգու վսեմացումը:

Փոխտոփայության աշխարհայացքային իմաստը և բիոէթիկայի գերխնդիրը սկզբունքորեն համընկնում են: Էթիկան միշտ դիտարկվել է որպես պրակտիկ փոխտոփայություն, որպես մարդու գործունեության բարոյական գնահատման չափանիշ և բարոյական ընտրության հիմնավորում:

Ժամանակակից պայմաններում պրակտիկ փոխտոփայությունը հզոր ազդակ է ստացել՝ նոր ձևով, այսինքն՝ բիոէթիկայի տեսքով զարգանալու համար: Բիոէթիկան ոչ միայն գիտական գիտելիքների որոշակի համակարգ կամ կազմավորվող սոցիալական ինստիտուտ է, այլև մշակույթի նոր տարր, նոր աշխարհայացք: Եթե անտեսվում են բիոէթիկայի արժեքային-աշխարհա-

⁷ **Коновалов В.В.** Кризис медицины на рубеже XX-XXI веков и пути его преодоления / В. В. Коновалов // Человек, 1996, № 1, сс. 106-119.

Апресян Р. Г. Понятие общественной морали (опыт концептуализации) / Р. Г. Апресян // Вопросы философии, 2006, № 5, сс. 3-17.

⁸ **Энгельгардт Х. Т.** Почему не существует глобальной биоэтики? / Х. Т. Энгельгардт // Человек, 2008, № 1, сс. 74-82.

Коновалова Л.В. Прикладная этика (по материалам западной литературы). Выпуск 1. Биоэтика и экоэтика / В. Коновалова, М.: ИФРАН, 1998, 216 с.

յացքային բաղադրիչները, որոնք կոչված են բացահայտելու բժշկական գործունեության բարոյական իմաստը կենսատեխնոլոգիական հեղափոխության պայմաններում, ապա դա կարող է հանգեցնել բժշկության, կենսաբանության, կենսաֆիզիկայի և կենսաքիմիայի ընդհանուր աշխարհայացքային հիմքերի կազմալուծման: Ամբողջությամբ վերցրած, բիոէթիկայի արժեքային-աշխարհայացքային բաղադրիչը ժամանակակից քաղաքակրթության կենսաբժշկական, էկոլոգիական մշակույթի կարևոր չափանիշներից է⁹:

Հարկ է նկատել, որ մարդու վերաբերյալ փիլիսոփայական նոր հայեցակարգը հեռանկարում կարող է դառնալ բիոէթիկայի միջառարկայական հիմնախնդիրների համալիր լուծման տեսական կարևոր աղբյուր: Այդ իսկ պատճառով ինքը՝ բիոէթիկան, էապես կախված է գիտափիլիսոփայական աշխարհայացքից, նրա ճանաչողական և արժեքային հիմքերից:

Այսպիսով, ըմբռնման հաստատման ճանապարհին կան իմացաբանական խոչընդոտներ, որոնցից է տեխնոկրատիզմը: Գիտական շրջանակներում տեխնոկրատական մտածողության տիրապետությունը կյանքի է կոչում սցիենտիստական պատկերացումներ՝ մարդու մանիպուլացման, նրա վրա ձեռնաձուլական ներգործությունների անսահման հնարավորությունների մասին՝ սոցիալական պայմանների կամ կենսաբանական բնույթի փոփոխման միջոցով:

Գիտության պատմության փորձը ցույց է տալիս, որ սցիենտիստորեն կողմնորոշված սահմանափակ աշխարհայացքն անխուսափելիորեն կյանքի է կոչում իսկական գիտական փիլիսոփայական մտածողությանն անհարիր պատկերացումներ՝ «եվգենիզմի ուրվականների», «գերմարդկային»՝ նախապես տրված հատկանիշներով մարդ ստեղծելու գաղափարի տեսքով¹⁰: Քաղաքակրթության զարգացման ժամանակակից կենսատեխնոլոգիական փուլն

⁹ Биоэтика: принципы, правила, проблемы. М.: Эдиториал УРСС, 1998, с. 225.

Тульчинский Г.И. Постчеловечность в разнообразии культур. Глобализация, биоэтика и цивилизационные разломы все еще только начинается / Г. И. Тульчинский // Бюллетень сибирской медицины. Том 5, № 5, 2006, сс. 123-136.

¹⁰ **Огурцов А.П.** Этика жизни или биоэтика: аксиологические альтернативы. – Вопросы философии, 1994, № 3, сс. 49-61.

Апресян Р.Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы / Р. Г. Апресян. М.: ИФРАН, 1995, 353 с.

Бартко А.Н. Биомедицинская этика: теория, принципы и проблемы. Ч. 2. Принципы и основные проблемы биомедицинской этики / А.Н. Бартко, Е.П. Михайловска-Карлова. М.: ММСИ, 1999, 225 с.

առաջադրում է գիտական լուրջ հիմնախնդիրներ, որոնք ունեն կարևորագույն մեթոդաբանական և արժեքային-աշխարհայացքային նշանակություն: Բիոէթիկայի կենսիմաստային հիմնախնդիրները չեն կարող ծագել սպեկուլյատիվ փիլիսոփայության կամ սցիենտիզմի ընդերքում: Նրանք, սովորաբար, հարուցվում են ժամանակակից բնագիտության՝ կենսաբանության, գենային ինժեներիայի, կենսաբժշկության «ճնշման» շնորհիվ: Դա ժամանակակից փիլիսոփայությանը, մարդկային բանականությանը նետված յուրօրինակ «մարտահրավեր» է, առավել ևս, որ աշխարհայացքային հարցերը հնարավոր չէ լուծել մասնավոր գիտական գիտելիքների, առանձին կրոնների կամ բժշկության շրջանակներում¹¹:

Բիոէթիկայի զարգացման կարևորագույն ուղղությունը կապված է ժամանակակից քաղաքակրթության գլոբալ խնդրի՝ հասարակական զարգացման նոր հարացույցի, բիոէթիկական մտածողության նոր տիպի ստեղծման հետ, որը կփոխի պատկերացումները, իրականության և փիլիսոփայական իմաստության միջև կամուրջներ կզցի, կկարողանա արևմտյան պրագմատիզմը հաշտեցնել բարձրագույն հոգևոր արժեքների, փիլիսոփայությունը՝ կյանքի հետ:

Այսպիսով, կյանքի մեծագույն հրաշքի ճանաչումը, կյանքի տիեզերական մասշտաբի և նրա համար պատասխանատվության իմաստավորումը, կյանքի ընդհանուր ռազմավարության մեջ խորամուխ լինելը, խորիրոգածող մարդկային անհատից պահանջում են վիթխարի ինտելեկտուալ հանձնառություն ոչ միայն կյանքի պաշտպանության սոցիալական նոր ձևերի որոնումներում: Պահանջում է առանձնապես կյանքի հանդեպ սրտահոյզ երկյուղածության, ակնածության վերաբերմունք /Ա. Շվեյցեր/, ինչն իր առավել համարժեք արտահայտությունն է գտնում բիոէթիկայի աշխարհայացքային բովանդակության մեջ:

Բիոէթիկայի փիլիսոփայական վերլուծությունն ունի սոցիալ-էթիկական և իրավաբանական կարևոր նշանակություն գիտության էթիկայի հիմնախնդիր-

¹¹ Тищенко П.Д. Новейшие биомедицинские технологии: Философско-антропологический анализ. Анализ идей либеральной евгеники Ю. Хабермасом. / П.Д. Тищенко // Вызов познанию: стратегии развития науки в современном мире. М.: Наука, 2004, сс. 309-332.

Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас. Пер. с нем. М.: Издательство «Весь Мир», 2002, 144 с.

Thornton T. Judgement and the role of the metaphysics of values in medical ethics / T. Thornton // Journal of Medical Ethics. 2006. - V. 32. - P. 365370. - Режим доступа: <http://jme.bmj.com/cgi/content/full/32/6/365> (дата обращения: 14.08.2007)

ների վերլուծության համար և պահանջում է կանոնավոր անցկացնել բիոէթիկական մշտադիտարկում (մոնիթորինգ)¹²: Այն թույլ կտա բացահայտել ինչպես գիտական հանրության, այնպես էլ սոցիումի համար ընդունելի էթիկական նորմերը՝ կենսաբժշկական այնպիսի մանիպուլյացիաներ իրականացնելիս, ինչպիսին է միջամտությունը մարդու գենոմի մեջ և այդ հիմքի վրա կենսաբժշկական օրենսգրքերի մշակումը՝ իրավաբանական նորմատիվների տեսքով:

Բիոէթիկայի սոցիալ-էթիկական, փիլիսոփայական-աշխարհայացքային հիմնախնդիրների հետազա մշակումը դառնում է ոչ միայն տեսականորեն հրատապ, այլև գործնականորեն խիստ կարևոր և նշանակալի՝ մարդու մասին ժամանակակից գիտությունների զարգացման համար: Այստեղ մենք, նախքան բիոէթիկայի որոշակի հիմնախնդիրների վերլուծությանն անցնելը, նպատակահարմար ենք գտնում հստակեցնել բիոէթիկայի արժեքանական հիմքերը:

Բիոէթիկայի սոցիալ-արժեքանական գործառույթը

Բիոէթիկան, նպաստելով հասարակական գիտակցության մեջ կյանքի արժեքանության ձևավորմանը, ազդակում է ժամանակակից գիտության մեջ և առողջապահության ոլորտում հումանիզացման գործընթացներին¹³: Ժամանակակից գիտության ու առողջապահության ոլորտներում հումանիզացման գործընթացն ուղղված է որոշակի խնդիրների լուծմանը:

Նախ՝ բնագիտական և սոցիալ-հումանիտար գիտելիքների միջև խզման հաղթահարմանը և գիտության ու բարոյականության միջև հավասարակշռության հաստատման ուղիների որոնումներին:

Երկրորդ՝ բժշկության ներքին կառուցվածքում արժեքային տեղաշարժերի բացասական հետևանքների վերացմանը, որոնք հասարակության մեջ բարդ ու հակասական փոխակերպումների արդյունք են:

¹² Яковлев В.А., Суркова Л.В. Философия жизни на пороге XXI века: новые мысли. – Вестник Московского университета. Сер.7. Философия, 2000, № 6, сс. 101-119.

¹³ Тищенко П.Д. Угроза множественности и идея гуманитарной экспертизы. – В сб.: Биоэтика и гуманитарная экспертиза. Вып.2, М.: ИФРАН, 2008, сс. 102-128.

Гусейнов А.А. Размышления о прикладной этике / А.А. Гусейнов // Режим доступа: <http://www.ethicscenter.ru/ed/kaunas/gus.html> (дата обращения: 20.08.2009).

Кастельс Мануэль. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс; Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. М.: Гос. ун-т., Высш. шк. экономики, 2000, 606 с.

Երրորդ՝ կենսաբժշկության մեջ նոր տեխնոլոգիաների հարուցած իրողությունների վերլուծության և գնահատման նոր չափանիշների մշակմանը, ժամանակակից գիտության արժեքային հրամայականների և իրավական վարքականոնների հստակեցմանը:

Չորրորդ՝ կենսաբժշկական գիտությունների և առողջապահության բարոյական հիմնախնդիրների՝ նեղ կորպորատիվ ոլորտից հասարակական լայն քննարկումների դաշտ տեղափոխմանը:

Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ժամանակակից գիտական գիտելիքի և առողջապահության հումանիզացման գործընթացի իրականացման եղանակներն ունեն որոշակի առարկայական ձև և բովանդակություն: Նախ՝ բիոէթիկան հրատապություն է հաղորդում մարդու կյանքի և առողջության նկատմամբ՝ դեռ վաղնջական ժամանակներում ձևավորված արժեքային վերաբերմունքին: Այն արտացոլվել է անտիկ մշակույթի գրավոր հուշարձանների, Հիպոկրատի աշխատությունների մեջ, որոնք լրջորեն ազդել են Եվրոպայում և Հայաստանում բժշկական էթիկայի ավանդույթների ձևավորման վրա:

Երկրորդ՝ իր հիմնախնդիրների լուծման համար բիոէթիկան այսօր լայնորեն հենվում է իրավապաշտպան շարժման փորձի վրա, որը ծագել է որպես մարդու հանդեպ անմարդկային վերաբերմունքի, այդ թվում՝ փորձարարական նպատակներով մարդու օգտագործման դեմ ուղղված հումանիստական ադիմադրության արտահայտություն¹⁴:

Երրորդ՝ բիոէթիկան նպաստում է բժշկության սոցիալական գործառույթների ամրապնդմանը և կատարելագործմանը, որը կապված է այն ըմբռնման հետ, որ առողջությունը մի երևույթ է, որը, բացի բժշկականից, ներառում է նաև գիտական, սոցիալական և մշակութային բաղադրիչներ:

Չորրորդ՝ ուշադրությունը կենտրոնացնելով մարդկանց կյանքի և առողջության համար վտանգավոր ջրի, օդի և հողի աղտոտման, բնապահպանա-

¹⁴ Мишаткина Т.В. Три круга этики. – Человек, 2006, № 5, сс. 89-98.

Нейсбит Д. Высокая технология, глубокая гуманность: Технологии и наши поиски смысла / Джон Нейсбит при участии Наны Нейсбит и Дугласа Филиппса; пер. с англ. А.Н. Анваера. М.: АСТ: Трауиткнига, 2005, 381 с.

Тульчинский Г.И. Постчеловечность в разнообразии культур. Глобализация, биоэтика и цивилизационные разломы все еще только начинается / Г. И. Тульчинский // Бюллетень сибирской медицины. Том 5, № 5, 2006, сс. 123-136.

Хабермас Ю. Модерн незавершенный проект / Ю. Хабермас // Вопросы философии, 1992, № 4, сс. 40-52.

կան հավասարակշռության խախտման գործընթացներով հարուցված սպառնալիքների վրա՝ բիոէթիկան նպաստում է հասարակական գիտակցության բնապահպանականացման գաղափարների արդիականացմանը:

Հինգերորդ՝ բիոէթիկան, հենվելով մարդակենտրոն դիրքորոշումների և փաստարկների վրա, որոնք թերագնահատվում էին դասական բնագիտության կողմից, սակայն պահանջարկված են դարձել հետդասական գիտության համար, նպաստում է գիտության և փիլիսոփայության, առհասարակ փիլիսոփայության յուրօրինակ մարդաբանականացմանը:

Վեցերորդ՝ լիովին համապատասխանելով ժամանակակից գիտական իմացության միջառարկայական ռազմավարության պահանջներին՝ բիոէթիկան ինտեգրում է բնագիտական և սոցիալ-հումանիտար գիտելիքների, հիմնադրույթների ու սկզբունքների այն եզրերը, որոնք կարող են օգտակար լինել կյանքի, առողջության և բարեկեցության պաշտպանության համար:

Ժամանակակից Հայաստանում բիոէթիկայի արժեքանական ներուժը խիստ պահանջարկված է, քանի որ կապված է բժշկական էթիկայի հիմնական նորմերի և սկզբունքների աղճատման-խաթարման դրսևորումների հաղթահարման, ժամանակակից Հայաստանում մարդու կյանքի արժեքանական կարգավիճակը վերականգնելու անհրաժեշտության հետ:

Հայաստանում արժեքային կողմնորոշիչների անորոշությունը, բժիշկ-հիվանդ հարաբերություններում պատերնալիստական դիրքորոշումների տիրապետումը, հայրենական առողջապահության մեջ ճգնաժամային իրավիճակի խորացումը, բժշկության առևտրայնացումը նախադրյալներ են ստեղծել առողջապահության ոլորտում տարատեսակ չարաշահումների և խախտումների համար:

Վերլուծելով իրավիճակները, որոնք կապված են հիվանդի իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության, առողջապահության մեջ իրազեկված համաձայնության և արդարության սկզբունքների հետևողական իրագործման անհրաժեշտության հետ, բիոէթիկան բացահայտում է հիմնահարցերի հետազոտման և իմաստավորման նոր եզրեր: Դրանք փիլիսոփայության մեջ ունեն հիմնարար արժեքների կարգավիճակ:

Խոսքը անձի արժանապատվության հիմնավորման, ազատության և պատասխանատվության հարաբերակցության, արդարության և զթասրտության սկզբունքների արդիականացման մասին է: Այդ հիմնախնդիրները որոշիչ նշանակություն ունեն բիոէթիկայի մեջ, քանի որ կապված են բժշկության

գլխավոր՝ «հիվանդի բարօրությունը բարձրագույն օրենք է» էթիկական պատգամի հետ (*Salus aegroti suprema lex*)¹⁵:

Մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանությունը՝ որպես բիոէթիկական հիմնահարց, քննարկվել և քննարկվում է միջազգային մակարդակներում (Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության 1975 թ. որոշումը, 1986 թ. Եվրախորհրդի համաձայնագիրը, բիոէթիկայի և մարդու իրավունքների մասին հռչակագիրը 2005 թ. այլն)¹⁶:

Հայկական իրականության պայմաններում մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության փիլիսոփայական իմաստավորումը պահանջում է լուծել հետևյալ խնդիրները:

Նախ՝ բժշկի և հիվանդի փոխհարաբերությունների մոդելի ընտրությունը, որն առավել կհամապատասխանի ժամանակակից հայկական իրականության պայմաններին: Երկրորդ՝ գաղտնիության սկզբունքի պահպանումը բժիշկ-հիվանդ հարաբերություններում: Երրորդ՝ բժշկական օգնության որակի միջազգային ստանդարտներին հայրենական առողջապահության անհամապատասխանության պատճառների բացահայտումը: Չորրորդ՝ «բարիք» հասկացության մեկնաբանության առանձնահատկությունները՝ «օգուտ բերելով՝ վնաս մի՛ պատճառիր» բժշկական սկզբունքի ենթատեքստում և տալ հիվանդության նկատմամբ ֆիզիոլոգիական միակողմանի մոտեցման քննադատու-

¹⁵ Гиппократ. Избранные книги. М., 1994, сс. 87-88.

¹⁶ Փորձարարական և գիտական այլ նպատակներով օգտագործվող ողնաշարավոր կենդանիների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա (1986) <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/123.htm>

Կենսաբժշկության և բժշկության նվաճումների կիրառման առնչությամբ մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին կոնվենցիա: Մարդու իրավունքների և կենսաբժշկության մասին կոնվենցիա (1997) <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/164/htm66>

Հելսինկյան հռչակագիր: «Հանձնարարականներ բժիշկների համար մարդու՝ որպես հետազոտության օբյեկտի մասնակցությամբ անցկացվող կենսաբժշկական հետազոտությունների վերաբերյալ» (1964) <http://www.wma.net/en/30publications/10policies/b348>

Մարդու իրավունքների և բիոէթիկայի համընդհանուր հռչակագիր (2005) <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/bioethics/bioethics-and-human-rights>

Մարդու գենետիկական տվյալների մասին միջազգային հռչակագիր (2003) <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/bioethics/human-genetic-data>

Մարդու գենոմի և մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (1997) <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/bioethics/human-genome-and-human-rights>

թյունը: Հինգերորդ՝ իրագործել հայկական իրականության մեջ առողջության պահպանման իրավունքը՝ որպես մարդու համընդհանուր և անօտարելի իրավունք:

Բիոէթիկայի ենթատեքստում ազատության հիմնախնդիրն առավել տեսանելի արտահայտվում է նրանում, թե որքանով է հիվանդը ինքնուրույն՝ կյանքի և իր առողջության համար կարևոր որոշումների ընդունման հարցերում:

Ազատության ժամանակակից հայեցակարգերը նշանակալիորեն տարբերվում են նրանցից, որոնք բնութագրական էին գիտության և փիլիսոփայության զարգացման դասական փուլի համար: XX դարի երկրորդ կեսից ձևավորվում են ազատության այն հայեցակարգերը, որոնք միավորում են սոցիալ-հումանիտար, այդ թվում՝ կրոնական և բնագիտական գիտելիքները:

Արևմուտքի բարգավաճ, հարուստ երկրների համար անընդունելի է համընդհանրական պատերալիզմը՝ սեփական կյանքը և առողջությունը պահպանելու գործում ինքնուրույն և նախաձեռնողական վարքից խուսափող՝ պասիվ հարմարվողականության հոգեբանությունը, որն այնքան բնորոշ է հետխորհրդային հասարակություններին, այդ թվում՝ Հայաստանին:

Որո՞նք են դրա հետևանքները: Նախ՝ այն թուլացնում է մարդկանց և սոցիալական խմբերի պատասխանատվությունը և ակտիվությունը, որոնք օժտված են կյանքի և առողջության պահպանման որոշակի ռեսուրսներով կամ ձգտում են դրան: Բիոէթիկական սկզբունքների հետևողական իրականացումը, հայ հասարակության մեջ բիոէթիկական արժեքների հաստատումը թույլ կտան ավելի արդյունավետ լուծել հայ ժողովրդի պահպանման և ազգի կյանքի ու առողջության նոր որակի ապահովման խնդիրները: Երկրորդ՝ բժշկական պատերալիզմը թուլացնում է առողջապահության համակարգի արդիականացման ներուժը, նրա դինամիկան՝ սոցիալական խնամառության տրամադրությունների աճի շնորհիվ: Դա քայքայում է հասարակության բարոյական հյուսվածքները, հիմնախախտում սոցիոմշակութային խթանների ողջ համակարգը: Երրորդ՝ բժշկական պատերալիզմի քաղաքական-գաղափարախոսական ուղեգիծը հակասում է հայ ժողովրդի պահպանման ռազմավարական նպատակին, քանզի նրա հիմնարար արժեքներն էականորեն տարբերվում են առաջադիմության ճանապարհը բացող համամարդկային գաղափարներից:

Ներկայումս փաստորեն ստեղծվել է այնպիսի իրավիճակ, երբ հայ հասարակության ֆիզիկական, սոցիալական և բարոյական առողջացումը չի կարող տեղի ունենալ ո՛չ առողջապահության մասին խորհրդային պատկերացումների, ո՛չ էլ ներկա «շուկայական իրավունքի», կամ որ նույնն է, բժշկության

առևտրայնացման-շուկայականացման կիրարկումով: Ցավոք, մեզանում շուկայի մեծամուլիկ ջատագովներին չսթափեցրին Արևմուտքի հեղինակավոր գործիչների, այդ թվում՝ Ֆրանսիայի նախկին վարչապետ Լ. ժոսպենի խոսքերը. «Այդ՝ շուկայական տնտեսությանը, ո՛չ շուկայական հասարակությանը»¹⁷:

Բիոէթիկայի մեջ ազատության, մարդու իրավունքների և արժանապատվության հիմնախնդիրն արտահայտված է, նախևառաջ, «իրազեկված համաձայնություն» հասկացության մեջ, որն իրավական քաղաքացիություն է ստացել Հայաստանում՝ «Քաղաքացիների առողջության պահպանման մասին Հայաստանի օրենսդրության հիմունքների» ընդունման պահից¹⁸:

Տվյալ հասկացության վերլուծությունն անհրաժեշտաբար պահանջում է նախևառաջ անդրադառնալ հայտնի երկրներում. անհատն ինքնուրույն ընտրության իրավունք ունի, սակայն արդյո՞ք մարդասիրական կլինի թույլ տալ կատարել սեփական ընտրությունը հոգուտ այն բանի, ինչը մարդու կամ սոցիալական միջավայրի համար վնասակար է:

Հայաստանում աստիճանաբար ձևավորվում են իրազեկված համաձայնության մոդելի տարրերը՝ ի հակադրություն դասական պատերնալիզմի, որի ավանդույթները դեռևս խիստ ամուր են հայ հասարակության մեջ: Իրազեկված համաձայնության վերլուծությունն անհրաժեշտաբար ենթադրում է ազատության և պատասխանատվության հարաբերակցության սոցիալ-փիլիսոփայական հիմնախնդրի համակողմանի քննարկում, որը հայ հասարակության մեջ ավանդաբար լուծվել է սոցիալ-պատերնալիստական ոգով: Այդ իրավիճակի հաղթահարումը Հայաստանում բիոէթիկայի կայացման, առողջապահության համակարգի արդիականացման անհրաժեշտ նախադրյալն է: Բժիշկների պրոֆեսիոնալիզմի մակարդակի բարձրացումը բիոէթիկայի կայացման, գործառնության և զարգացման կարևոր չափանիշներից մեկն է:

Բժշկական պրոֆեսիոնալիզմը ոչ միայն մասնագիտական իրավասությունն է՝ կապված պատասխանատու որոշումների ընդունման հետ, որոնք վերաբերում են հիվանդի իրավունքներին ու արժանապատվությանը, այլև բժշկական կուլտուրայի բարձր մակարդակը, բարոյական այնպիսի որակների,

¹⁷ Հղումն ըստ՝ **Абалкин Л.Н.** Смена тысячелетий и социальные альтернативы. – Вопросы экономики, 2000, № 12, с. 33.

¹⁸ ՀՀ քրեական օրենսգիրքը բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին (ընդունված ԱԺ-ի կողմից 04.03.1991թ. Հ.Օ-42, բաց. 25.10.10):

ինչպիսիք են արդարությունը, գթասրտությունը հասարակությանը փոխանցելու ունակությունը¹⁹:

Արդարությունն ունի մեկնաբանության երկու տարբերակ՝ որպես ըստ պատշաճի հատուցում և որպես գթասրտության իրավունքի մեջ հավասարություն: Առաջին մեկնաբանությունը բնութագրական է իրավական ոլորտի համար, իսկ երկրորդն իրականացվել է հիվանդներին օգնություն ցույց տալու եվրոպական մոդելի մեջ, որը Հայաստանը փորձում է փոխառել: Բժշկության մեջ արդարության սկզբունքը ենթադրում է առողջության պահպանման գործում բոլոր քաղաքացիների հավասարություն և սոցիալական պաշտպանության բարձր մակարդակ:

Ներկայումս Հայաստանում բժշկության առևտրայնացման, շուկայականացման ընդհանուր ֆոնի վրա առողջապահության վիճակը ոչ միայն չի բարելավվել, այլև ավելի վատթարացել է: Դրան կարող է հակադրվել սոցիալապես կողմնորոշված առողջապահությունը, որի համար որոշիչ նշանակություն ունի արդարության սկզբունքը՝ որպես գթասիրության իրավունքի մեջ հավասարություն:

«Արդարություն բոլորի համար» գաղափարն արտացոլվել է առողջապահությանը, բիոէթիկային և մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային բոլոր փաստաթղթերում: Գթասիրությունը (սերը և կարեկցության զգացումը) հիմնական հիպոկրատյան սկզբունքն է «*primum non nocere*» («նախևառաջ, մի՛ վնասիր») հիմքը, որին բիոէթիկայի մեջ հավելվում են նախազգուշության և «լավ հաշվարկված ռիսկի» սկզբունքները: Դրանց էությունն այն է, որ օրգանիզմի վրա բժշկական միջամտության «ազդեցիկությունը» արդարացվում է միայն նրանով, որքանով բուժման արդյունքները կգերազանցեն նրա հետևանքների հետ կապված հնարավոր վնասները²⁰:

¹⁹ Այդ մասին տե՛ս **Кэмпбелл А.** Медицинская этика: Пер. с англ.: Учеб. пос. / А. Кэмпбелл, Г. Джилетт, Г. Джонс. Под ред. Ю. М. Лопухина, Б. Г. Юдина. М.: ГЭ ОТ АР-МЕД, 2004, 400 с.

Петров Ю.В. Философия человека / Ю. В. Петров. Томск: Изд-во научно-технической литературы, 2002, 103 с.

²⁰ **Тищенко П.Д.** Угроза множественности и идея гуманитарной экспертизы / П.Д. Тищенко // Биоэтика и гуманитарная экспертиза. Вып. 2. М.: ИФРАН, 2008, сс. 102-128.

Макинтайр А. После добродетели: Исследования теории морали / А. Макинтайр. Пер. с англ. В. В. Целищева. М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000, 384 с.

Ժամանակակից բժշկության մեջ գթասիրության սկզբունքի իրականացումը կապված է նաև «փրկարար ստի» հայեցակարգի և ճշմարտության («Ճիշտ տեղեկացվածության») կանոնի միջև ընտրության հիմնախնդրի հետ: Հարցի լուծումը, թե որն է դրանցից ավելի գթասիրական, կարող է վճռվել՝ միայն ելնելով իրավիճակից, հաշվի առնելով որոշակի հանգամանքները, հիվանդի հուզական վիճակը, նրա սոցիալական բնութագրերը²¹:

Կարևորվում է և այն հարցը, թե որքանով է հետխորհրդային հասարակությունը պատրաստ գթասիրություն ցուցաբերելու բնակչության այսպես կոչված «խոցելի» խավերի նկատմամբ:

Այսպիսով, բիոէթիկայի նշանակությունը ժամանակակից հայ հասարակության մեջ արտահայտվում է նրանում, որ այն նպաստում է կյանքի արժեքանության, կամ որ նույնն է, հիմնարար կենսական արժեքների սանդղակի ձևավորմանը հասարակական և անհատական գիտակցության մեջ: Բացի այդ, ազդակում է նաև ժամանակակից գիտության և առողջապահության ոլորտի հումանիզացման գործընթացներին:

Դրանց սոցիալ-արժեքանական ուղղվածությունն իր արտահայտությունն է գտնում բիոէթիկայի հիմնարար սկզբունքների՝ մարդկային կյանքի արժեքի բացարձակացման սկզբունքի և մարդու առողջության՝ որպես առանձնահատուկ նշանակալի սոցիալական արժեքի ճանաչման, անձի արժանապատվության նկատմամբ հարգանքի, արդարության, գթասիրության, առաքինության և հարանման արժեքների մեջ:

Այլ խոսքով, մենք գործ ունենք ոչ թե սոսկ բարոյագիտության անդեմ և ամորֆ մի նոր ոլորտի, ոչ թե պարզապես տրամաբանական որոշ կառույցների, այլ բիոէթիկայի որոշակի առարկայական տիրույթի հետ, որին պետք է մոտենալ տեսական-մեթոդաբանական և արժեքանական դիրքերից:

Բիոէթիկայի առարկան, հիմնական կատեգորիաները և հիմնարար սկզբունքները՝ որպես գիտական սոցիալական գիտելիքի ձևեր, ինչպես արդեն վերը նշել ենք, ունեն սոցիալ-արժեքանական էություն: Վերջինս բնութագրվում է բիոէթիկայի բովանդակության մեջ՝ սոցիալապես և մշակույթով պայմանավորված արժեքներով, որոնք հասարակության մեջ ձևավորում են մարդու

կյանքի և առողջության նկատմամբ վերաբերմունքի տիպը²²:

Հայաստանում բիոէթիկայի կայացումն այն տեսքով, որով այն ծագել և զարգանում է ԱՄՆ-ում և Եվրոպայում, խիստ կասկածելի է: Անհրաժեշտ է մեզանում որոշել բիոէթիկայի լիիրավ կայացման և զարգացման ուղիները՝ հենվելով առողջապահության ոլորտում սեփական մշակութային ավանդույթների և արժեքների վրա:

Հայաստանում բիոէթիկայի կայացումն անհնար է առանց միասնական ազգային բարոյականության և ժողովրդավարության համադրության, առանց միասնական բիոէթիկական մշակույթի: Միասնական ոչ միայն իր համընդհանրական արժեքային հիմքերով, այլև դրանց գործառնության որոշակի նորմերով և մեխանիզմներով:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննության է առնվում բիոէթիկական հիմնախնդիրների աքսիոլոգիտական ասպեկտը: Հիմնավորվում է բիոէթիկական հիմնախնդիրների (մարդու օրգանների և հյուսվածքների տրանսպլանտացիա, գենային ինժեներիա և այլն) ուսումնասիրության համակարգային մոնիթորինգի անցկացման գաղափարը: Տրվում է մարդու արժանապատվության, իրավունքների և ազատության փիլիսոփայական հիմնավորումը: Ձևակերպվում են բիոէթիկական հիմնախնդիրների հետագա ուսումնասիրության հարցերը:

Բանալի բաներ – մարդու ազատությունը, արժանապատվությունն ու իրավունքները, մոնիթորինգ, հումանիզացիա, ուսումնասիրության աքսիոլոգիտական ասպեկտը, իրազեկված համաձայնություն:

ОСОБЕННОСТИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ БИОЭТИКИ

СУСАННА ДАВТЯН

В статье рассматривается аксиологический аспект биоэтических проблем. Обосновывается идея проведения систематического мониторинга исследований биоэтических проблем (манипуляции с геном человека, трансплантации органов и тканей человека, генная инженерия и пр.). Дается фило-

²² Биоэтика в современной культуре. – Культурологический альманах. Сборник статей. – М.: Прометей, 2005, сс. 186-191; **Моисеев В.И.** Философские проблемы биологии и медицины: нормативное и дескриптивное. – Вестник Российского философского общества, М., 2011, № 4, с. 55.

софское обоснование достоинства, прав и свобод человека. Формулируются задачи дальнейшего исследования биоэтических проблем.

Ключевые слова – свобода, достоинство и права человека, мониторинг, гуманизация, аксиологический аспект исследования, информированное согласие.

AXIOLOGICAL ASPECT OF THE BIOETHICAL PROBLEMS

SUSANNA DAVTYAN

In the given article the axiological aspect of the bioethical problems are discussed. The bioethical problems' (such as interfering into the human genom, transplantation of the organs and tissues and so on) investigations systematical monitoring encountering idea is being settled down with the ethical legal norms elaboration intention. The philosophical explanation of the human rights, freedom and dignity is brought in this work. The further investigation of bioethical problems' tasks are being formulated as well.

Key words – human rights, freedom and dignity, humanization, axiological aspect of investigation, informed consent.